NON-FINITE VERBAL FORMS IN OLD ROMANIAN (16TH – 18TH CENTURIES)

Larisa BULAI
"Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: Our paper analyses the structure and the evolution of the Romanian non-finite verbal forms during the 16th, 17th and 18th centuries, according to their use in authentic religious written texts. Our study will prove some kind of stability of these verbal forms despite their artificial variants attested by the first grammars which were following a Latin model that did not totally characterize the Romanian verbal system. As we will see, there were mentioned some artificial non-finite forms in the grammars publishedat the end of the 18th century, forms that are not attested by the texts we have studied, but were created out of an excessive fidelity to the model, in this case, the Latin model.

Keywords: diachronic linguistics, Old Romanian language, non-finite verb forms, synthetic verb form, analytic verb form.

Preliminarii

Primele gramatici ale limbii române consemnează structuri verbale care apar și astăzi în lucrările de specialitate, dar și structuri verbale care nu mai sunt specifice variantei literare a limbii române moderne, dar care s-au folosit în perioada secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea. Pe lângă aceste forme, primele gramatici construiesc și structuri artificiale, neatestate de textele scrise care ne-au rămas din acea perioadă, dar care par să imite fidel modelul gramaticii latine. În studiul de față, ne propunem să ilustrăm, pe de o parte situația limbii române vechi descrise de gramaticieni, iar pe de altă parte aceeași situație dovedită de fapte de limbă concrete. Vom observa ușor diferențele dintre construcțiile artificiale identificate în unele gramatici și cele naturale selectate din textele analizate. Totodată, se va putea urmări evoluția formelor verbale nepersonale pe parcursul secolelor al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, precum și frecvența acestora în funcție de preferința resimțită în fiecare perioadă pentru anumite structuri în defavoarea altora.

1. Secolul al XVI-lea

1.1. Modul infinitiv

- **Infinitivul prezent scurt sintetic şi infinitivul prezent lung sintetic**

Atestare

Moştenit din limba latină cu forma lungă, infinitivul este folosit în limba română veche cu aceeaşi formă (lungă) sau cu o formă scurtă provenită din forma latinească prin apocopa sufixului specific infinitivului lung *–re*, dar şi cu formă analitică construită cu ajutorul prepoziţiei particulă-morfem *a*. În limba latină, infinitivul nu reprezintă un mod distinct, ci o formă verbală distinctă de modurile personale „prin care arătăm sensul verbului

într'un chipu abstractu subt forma substantivală, s. e. decorum est pro patria mori frumosu lucru este a muri pentru patria" (Hill 1861: 57).

În limba română, infinitivul reprezintă un mod nepersonal recunoscut ca distinct în toate lucrările de gramatică pe care le-am avut în vedere. Eustatievici Braşoveanul (1757 apud. Corcheş 2012) consemnează doar forma scurtă a infinitivului, în contextul în care forma lungă a aceluiaşi mod este frecventă în limba română veche a secolelor al XVI-lea – al XVII-lea. Forma de infinitiv lung va începe să înregistreze un regres pronunţat din secolul al XVIII-lea, fapt ce justifică absenţa consemnării acestei forme în lucrarea lui Eustatievici Braşoveanul apărută la 1757.

Structură şi utilizare

În lucrările vechi, infinitivul cunoaşte forme cu precădere analitice, iar mai frecventă decât infinitivul scurt este forma lungă a acestui mod (predominant sintetică), moştenită din limba latină şi aceasta precedată uneori de prepoziţia particulă-morfem specifică *a*. Micu (1780: 40) şi Şincai (1805: 56) menţionează pentru prima dată ca prezent infinitiv cult, formele „a laudare, laudare" şi specifică faptul că în limbajul colocvial se omite silaba finală – *re*. Deducem de aici că forma de infinitiv scurt este specifică limbii vorbite a epocii, în limba scrisă păstrându-se forma lungă moştenită din latină. Alexe (1826: 100), într-un caracter radical latinesc, enunţă doar forma de infinitiv lung: „A laudare, laudare", fără a mai face vreo menţiune cu privire la existenţa formei scurtate. Ceilalţi autori specifică doar formele de infinitiv cu structură analitică (fără a face observaţii cu privire la utilitatea formelor sintetice de infinitiv care intră în alcătuirea altor construcţii verbale.

Infinitivul scurt sintetic se obţine prin îndepărtarea prepoziţiei particulă-morfem *a* din structura analitică. Rezultă astfel o formă de infinitiv sintetic, invariabil, nepersonal, care se foloseşte la construirea altor moduri şi timpuri (de exemplu, condiţionalul prezent: *aş merge, ai merge, ar merge, am merge, aţi merge* sau indicativul viitor: *voi merge, vei merge, va merge, vom merge, veţi merge, vor merge*) sau care însoţeşte verbe semiauxiliare înlocuind o structură de conjunctiv (de exemplu, *poate merge* în loc de *poate să meargă*). Infinitivul lung sintetic se obţine tot prin îndepărtarea prepoziţiei particulă-morfem *a*. Astăzi, această formă de infinitiv nu mai este folosită în mod natural, ci doar în structuri fixe şi în contexte izolate sau cu formă substantivizată.

Exemplificări

- *infinitiv scurt sintetic*

„Că nimea nu poate *spune* darulu aceştii taine! Că încă nu se poate *spune* cu adevăru preaînmulţimea măriei lu Dumnezeu" (Coresi 1581: 116).

„au zisu că poate *sparge* beseareca, şi a treia zi o va zidi" (Coresi 1581: 127).

„Şi să suspinămu den adâncul inimiei cătră cela ce poate *spăsi* pre noi, Domnulu Isusu Hristosu" (Coresi 1581: 141).

- *infinitiv lung sintetic*

„Să cu limbi omenești şi îngereşti aşu grăi, şi dragoste n'aşu avea, *fire*-aşu ca o arame sunându, sau ca un glasu de clopotu răsunându." (Coresi 1581: 337-338).

- **Infinitivul prezent scurt analitic şi infinitivul prezent lung analitic**

Atestare

Infinitivul analitic construit cu prepoziţia particulă-morfem specifică *a* apare atestat în toate lucrările consultate alături de formele sintetice, unele gramatici vechi atribuind modului infinitiv şi forme de participiu, gerunziu şi supin, precum şi structuri analitice prepoziţionale alcătuite cu prepoziţii diverse asimilate din limba latină. Ne vom ocupa aici de structurile analitice de infinitiv construit cu prepoziţia particulă-morfem de infinitiv *a,* forme păstrate şi în limba română actuală. Totodată, specificăm faptul că forma de perfect a modului infinitiv nu apare consemnată în textele consultate pentru secolul al XVI-lea, ea apărând târziu în limba română (Frâncu 2009: 321), şi mereu concurată de forma de perfect a modului conjunctiv. C. Frâncu (2014: 149) vorbește și despre o formă de mai mult ca perfect a infinitivului, apărută spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, foarte rară însă, care este concurată de mai mult ca perfectul conjunctivului, ca și în cazul formei de perfect infinitiv concurată de perfectul conjunctivului.

Structură şi utilizare

Formele de infinitiv cu structură analitică sunt foarte răspândite în lucrările vechi de gramatică. Astfel că cele două forme prin care se concretizează infinitivul prezent, atât forma scurtă, cât şi forma lungă, sunt precedate de prepoziţia particulă-morfem *a*, după cum urmează: „a laudare, laudare” (Micu 1780: 40; Şincai 1805: 56), „A laudare, laudare” (Alexe 1826: 100), „a mâncare şi a mânca, a înştiinţare şi a înştiinţa” (Văcărescu 1787: 74), „a lăuda-are, a vedea-ere” (Diaconovici Loga 1822: 106), „a ara” (Tempea 1797: 123). Modul infinitiv cunoaşte şi structuri prepoziţionale alcătuite cu prepoziţii diverse ce preced prepoziţia particulă-morfem de infinitiv *a*, de exemplu: „întru a mânca, cu a mânca” (Văcărescu 1787: 74), „de a ara, întru a ara, pentru a ara” (Tempea 1797: 123), „de a lăuda, pentru a lăuda” (Diaconovici Loga 1822: 106), structuri pe care nu le vom trata în lucrarea de faţă.

Structura verbului care intră în alcătuirea modului infinitiv este caracterizată prin sufixe diferite prin care se deosebesc cele patru conjugări. Astfel, verbul la infinitiv:

„are ca sufixe caracteristice: -a, -are (= conj. I), -ea, -ere (= conj. a II-a), -e, -ere (= conj. a III-a), -i, -ire (= conj. a IV-a), moştenite din latină sau formate pe terenul limbii române (sufixul -î, -îre)” (Frâncu 2009: 128).

În limba veche, acest mod cunoaşte o răspândire destul de largă, îndeplinind de multe ori funcţia unui conjunctiv. Astfel, infinitivul aflat în poziţia unui conjunctiv este foarte des întâlnit, mult „mai frecvent decât în zilele noastre, căci procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv era în plină desfăşurare” (Frâncu 2009: 128).

Exemplificări

„«Eu trebuescu de tine *a mă boteza*, eu vinovatulu păcateloru, de celu fără de păcate»” (Coresi 1581: 508).

„Nu venii *a chema* derepţii, ce păcătoşii la pocăinţă!” (Coresi 1581: 5).

„Spăsenia amu cheamă-o Domnulu dragostea vieţei, şi de grija ceştii lumi şi de pohta ei *a te feri* şi *a fugi*.” (Coresi 1581: 72).

„învaţă în ce chipu se cade *a face* cătră Dumnezeu rugă şi rugăciuni, să nu cumva cu de ce ne se pare noao folosŭ *a avea*” (Coresi 1581: 12).

„Pentru aceaia se cădea şi taina sfinteei înviere aiavea şi cu cinste *a se adevăra* şi *a se spune* şi *a se arăta*” (Coresi 1581: 97).

„Thoma mearse *a*-i *spune* lui ce vrea” (Coresi 1581: 131).

„Nici se cade *a şti* numai că aceasta iaste viaţă” (Coresi 1581: 98).

„să vază să iaste înţelegătoriu sau *a cere* Dumnezeu” (Coresi 1577: 139).

„Ei înpărţirâ-se *a mânca*” (Coresi 1577: 153).

„n’are *a muri* părintele dereptu feciori, ce sufletulu ce-au greşitu, acela are *a muri*” (Coresi 1581: 168).

„Iară de eaşu ce iaste de susu a se naşte, iaste *a se dezbrăca* de omulu cela vechiulu cu lucrurele şi cu pohtele, şi *a se îmbrăca* întru noulu” (Coresi 1581: 506).

Menţionăm şi unele structuri cu infinitiv lung precedat de prepoziţia particulă-morfem de infinitiv *a*:

„Iară deaca încetă de-*a grăirea*, zise cătră Simonu” (Coresi 1581: 330).

„Şi încă şi alte multe mari darurile lu Dumnezeu, ce nu e puteare de-*a spunerea*” (Coresi 1581: 4).

„Acmu e vreamea de-*a lucrarea* şi de-*a semănarea*, şi să neguţămu până stă târgulu” (Coresi 1581: 174).

Observăm alternanţa formelor de infinitiv lung cu formele de infinitiv scurt, chiar în interiorul aceleiaşi fraze:

„Iară de-*a mâncarea* şi de-*a bearea* şi *a ne îmbrăca* noao nu apără Domnulu; iară *a grăi* de aceastea şi *a griji*, aceaia apără” (Coresi 1581: 222).

„Că de n’aşu fi venitu şi de n’aşu fi grăitu şi învăţatu şi mai bine, şi n’ară fi fostu şi aproape de-*a se spăsirea*, fire-ară avutu aceia *a grăi*” (Coresi 1581: 472).

1.2. Modul participiu

Atestare

Structura participiului românesc este una sintetică moştenită din forma flexionară de trecut a participiului latinesc (cf. Hill 1861: 57: *participium praeterili* sau *perfecti*) care reprezintă, în limba latină, o „formă adjectivală, care cere însă spre complinire casul ce cere verbul (...) doctus, a, um învăţatu, ă, învăţându-se; factus, a, um făcutu, ă, făcându-se” (Hill 1861: 57). Participiul este menţionat în toate lucrările de gramatică pe care le-am consultat, însă în primele lucrări acesta nu era încadrat în categoria modurilor verbale, fiind interpretat drept „partea a patra cea plecătoare a etimologhiei, ceea ce împărtăşindu-se cu osebirea numelui primeşte căderi şi cu a graiului de la care are priimite oareşicare vremi” (Eustatievici-Braşoveanul 1757 apud. Corcheş 2012: 24). Astfel, participiul reprezintă, în gramaticile limbii vechi, o structură independentă care cuprinde mai multe forme decât astăzi. Menţionăm aici că forma care reprezintă, în limba română modernă, modul gramatical numit gerunziu, era inclusă în paradigma participiului prezent căpătând statut de timp verbal (cf. Corcheş 2012: 24). Denumirile sub care apare participiul de-a lungul timpului nu diferă în mod însemnat. De menţionat ar fi denumirea veche de Partiţipie sau părtăşire (Văcărescu 1787; Tempea 1797).

Structură şi utilizare

Structura sintetică care astăzi reprezintă modul participiu constituia, în unele cazuri, forma numită supin: „laudat” (Micu 1780: 41; Şincai 1805: 56; Diaconovici Loga 1822: 106; Alexe 1826: 100) sau „arat” (Tempea 1797: 123). Este de menţionat că primele forme de participiu atestate în lucrările de gramatică ale sfârşitului de secol al XVIII-lea şi începutului de secol al XIX-lea nu au fost păstrate în limba română actuală. Atunci se enunţa un participiu

prezent care astăzi a ajuns să fie modul gerunziu: „laudand" (Micu 1780: 41; Şincai 1805: 56; Alexe 1826: 100), „ar-ând" (Tempea 1797: 123), iar participiul sub forma lui actuală apărea uneori cu denumirea de supin (un supin sintetic, fără prepoziţie, a cărui funcţie o îndeplineşte, în limba actuală, participiul): „laudat" (Micu 1780: 41; Şincai 1805: 56; Diaconovici Loga 1822: 106; Alexe 1826: 100), „arat" (Tempea 1797: 123), în timp ce forma actuală a supinului era recunoscută ca gerunziu in DI „de laudat" (Micu 1780: 41).

Exemplificări

„Adevăru grăescu voao, că *făcutu* unora aceştea fraţi ai miei mai mici, mie făcutu" (Coresi 1581: 34).

„*Nescrisă* amu să înţeleajemu dumnezeiia a fi, ce întru a sa fire că iaste Dumnezeu" (Coresi 1581: 163).

„Iară de e jumătate *stricatu*, *necuratu* pare-i-se că va fi" (Coresi 1581: 427).

1.3. Modul gerunziu

Atestare

Structura care astăzi se numeşte gerunziu este prezentă şi în primele lucrări de gramatică, însă este încadrată în paradigmele altor moduri sau structuri verbale independente, sub nume diferit. Uneori această structură cuprinde ea însăşi un interval de forme multiple improprii structurii modului gerunziu recunoscut de limba română modernă, inventarul de forme suplimentare datorându-se influenţei gramaticii limbii latine. Urmaş al participiului prezent cu formă invariabilă din limba latină care prezenta forme de tipul „docens, învăţând, care învaţă; faciens făcând, care face" (Hill 1861: 57), gerunziul românesc apare interpretat ca fiind participiu prezent (Eustatievici-Braşoveanul 1757 apud. Corcheş 2012). În acest context, menţionăm că forma de participiu prezent şi cea de gerunziu *in do* sunt ilustrate, în lucrările vechi care le consemnează, ca structuri omonime din punct de vedere morfologic (Micu 1780; Şincai 1805).

NOTĂ: Lucrările de gramatică latină constituie modelul primelor gramatici ale limbii române. Limba latină admitea existenţa doar a patru moduri (indicativ, subjunctiv, imperativ şi infinitiv), pe lângă care mai erau recunoscute formele verbale de participiu, gerunziu şi supin (Adler 1858: 110). Gramatica latină recunoştea opoziţia temporală perfect-prezent-viitor în paradigma structurii participiale. În cadrul acestei opoziţii, forma de prezent a participiului era cea care, în limba română, este numită gerunziu, în timp ce gerunziul latinesc era o formă substantivizată a verbului: „limba latină scrisă, unde gerunziul este analizat ca o formă nominală, respectiv un substantiv de provenienţă verbală, care îşi menţine parţial valenţele combinatorii specifice verbului – îşi conservă obiectul direct -, şi care se formează de la tema de prezent cu ajutorul sufixului –nd şi a terminaţiilor specifice declinării a doua, genul neutru, prezentând forme specifice de genitiv, dativ, acuzativ şi ablativ" (Ioniţiu 2011: 90). Această situaţie este similară cu ceea ce prezintă limba engleză modernă. În limba engleză însă, forma de participiu prezent şi cea de gerunziu sunt omonime din punct de vedere morfologic (se formează cu ajutorul terminaţiei *–ing* adăugată la forma de infinitiv), în timp ce în limba latină, gerunziul se forma cu ajutorul sufixului *–ndum*, iar participiul prezent se forma cu ajutorul sufixului *–ns*, sufixe adăugate la rădăcina verbului (Gildersleeve 1903: 66).

Alte lucrări de gramatică (Micu 1780; Văcărescu 1787; Tempea 1797; Şincai 1805) subordonează gerunziului o serie de forme care astăzi nu mai prezintă nicio legătură cu modul gerunziu. Menţionăm forma de infinitiv lung sau scurt cu prepoziţie, precum şi forma de supin ca structuri analitice subordonate clasei gerunziului: „Gerundium in DI & DUM: de laudare, de laudat" (Micu 1780: 41; Şincai 1805: 56); „întru a mânca, cu a mânca" (Văcărescu 1787: 74), „de a ara, întru a ara, pentru a ara" (Tempea 1797: 123), „de a lăuda, pentru a lăuda" (Diaconovici Loga 1822: 106), „de a laudare, de laudatu" (Alexe 1826: 100). Revenim asupra formei actuale a gerunziului şi specificăm că structura moştenită până astăzi în limba română ca reprezentând forma verbală nepresonală la modul gerunziu se numea în primele gramatici, gerunziul *in do*, (Micu 1780; Şincai 1805; Alexe 1826) pentru a se diferenţia de formele *„in di & dum"* pe care le mai cuprindea paradigma gerunziului.

Structură şi utilizare

Structura gerunzială atestată de lucrările timpurii de gramatică şi păstrată în limba română modernă „se forma din tema prezentului urmată de sufixul caracteristic *ând(u)* sau *ind(u)*" (Frâncu 2009:130) şi era numită Gerunziul *„in do",* constituind o formă omonimă morfologic cu forma participiului prezent. Aceste forme sunt atestate în unele lucrări de gramatică ale epocii: „laud-and" (Micu 1780: 41; Şincai 1805: 56; Alexe 1826: 100) şi sunt prezente în limba română ca în exemplele pe care le vom expune în cele ce urmează.

Exemplificări

„credinţa şi dragostea *spuindŭ* şi pre toţi întru un trupŭ cu sfânta botejune *împreunândŭ*" (Coresi 1581: 2).

„de voru fi şi nescari nevoi *ţiindu* pre noi, cuviinţă ne iaste a face cinste mai vârtosu de toate duhovniciloru" (Coresi 1581: 306).

„Ce, dereptu aceaia, mulţi în multe chipure de multe ori sufletele-şu pierdu: sau *tâlhărindu*, sau *ucigându*, sau *furându*, sau groapă *săpându*, sau alte necuviinţe *făcându*." (Coresi 1581: 72).

„Davidu amu spune-se iubitu şi blându; ş'au fostu aşa *fiindu*." (Coresi 1581: 442).

„De treizeci de ai *fiindu* Hristosu boteză-se" (Coresi 1581: 509).

1.4. Modul supin

Atestare

Construcţia de supin recunoscută de limba română actuală cunoaşte o răspândire relativ redusă în limba secolului al XVI-lea, iar forma atestată sub acest nume în lucrările vechi de gramatică reprezintă, de fapt, o formă sintetică de participiu nerecunoscută ca mod verbal nepersonal, ci ca formă a modului infinitiv sau, asemeni gerunziului şi participiului, ca parte de vorbire distinctă de verb (Micu 1780, 41; Tempea 1797: 123; Şincai 1805: 56; Diaconovici Loga 1822: 106; Alexe 1826: 100). Formele verbale identice cu cele denumite astăzi structuri ale modului supin, apar totuşi ilustrate în unele lucrări vechi, însă sub un alt nume şi nu ca structuri ale unui mod distinct, ci ca forme de materializare ale modului infinitiv sau ca părţi de vorbire distincte. Menţionăm astfel, gerundium *in di & dum*: „de laudare, de laudat" (Micu 1780: 41; Şincai 1805: 56; Alexe 1826: 100).

Structură şi utilizare

Foarte rar în textele lui Coresi, apare în exemplele următoare, adeseori într-o formă diferită de structura supinului din limba actuală.

Exemplificări

„Cine are urechi *de auzire*, să auză" (Coresi 1581: 513).

„Că acmu e vreamea *de-a priimirea* bunătatea, acmu e zioa de spăsenie." (Coresi 1581: 480)

„Şi încă şi alte multe mari darurile lu Dumnezeu, ce nu e puteare *de-a spunerea*." (Coresi 1581: 4).

„Iară *de-a mâncarea* şi *de-a bearea* şi a ne îmbrăca noao nu apără Domnulu" (Coresi 1581: 221-222).

„Iară deaca încetă *de-a grăirea*, zise cătră Simonu" (Coresi 1581: 330).

„nu foame de pâine şi de apă, ce foame *de ascultatulu* cuvântului lu Dumnezeu" (Coresi 1581: 25).

2. Secolul al XVII-lea

2.1. Modul infinitiv

- **Infinitivul prezent scurt sintetic şi infinitivul prezent lung sintetic**

Infinitivul scurt coexistă cu infinitivul lung, acesta din urmă înregistrând o frecvenţă mai redusă decât în secolul anterior.

Exemplificări

- *formă scurtă*

„Ce poate *fi* de poviaste?" (Dosoftei 1673: 13).

- *formă lungă*

„Dat-am în Sion mîntuire lui Israil spre *mărire*" (BB, *Isa*, 46, 13).

„Şi să suferiţi *certare*/ De la hiiu său ce are" (Dosoftei 1673: 16).

- **Infinitivul prezent scurt analitic**

Apare atât în situaţii unde este precedat de prepoziţia morfem *a,* cât şi fără această prepoziţie „când este generat de verbul *a putea* (...) şi *a şti*" (Frâncu 2009: 320).

Exemplificări

„Şi te apropie pre tine şi pre toţi fraţii tăi, feciorii lui Levi, împreună cu tine, şi cercaţ *a preoţi*?" (BB, *Num*, 16, 10-11).

„Iară de va muri den dobitoacele care iaste voao slobodă *a mînca* acesta, cela ce se va atinge de mortăciunile lor necurat va fi pînă în sară." (BB, *Pre*, 11, 39).

„Şi ei socotindu-se mie *a-m face* hicleşug" (BB, *Nee*, 6, 2-3).

„Încă sînt astăzi cu vîrtute, ca şi cînd m-au trimis Moisi, aşa pociu şi acum *a întra* şi *a ieşi* la război" (BB, *Iisus Navi*, 14, 11-12).

Faţă de perioada secolului al XVI-lea, în textele secolului al XVII-lea, infinitivul nu mai este tot atât de frecvent din cauza „procesului de înlocuire a lui prin conjunctiv" (Frâncu 2009: 320), proces ce s-a dezvoltat până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, când, infinitivul „se revigorează în urma unor influenţe străine (latino-romanice sau germane), care însă se actualizează mai evident după 1780" (Frâncu 2009: 320). Astfel, nu am identificat nici forme de infinitiv perfect în textele consultate, această structură verbală fiind înlocuită de forme ale

conjunctivului perfect care era preferat în perioada secolului al XVII-lea (cf. Frâncu 2009: 321), dar menționăm spre exemplificare:

„și știia *a fi scris* ca să se curățească cei ce purta vasele Domnului" (AP, 265 apud. Frâncu 2009: 321).

2.2. Modul participiu

Verbele aflate la acest mod se formează, ca şi în perioada secolului al XVI-lea, cu „sufixele *-t* şi *-s*" (Frâncu 2009: 321):

Exemplificări

„Cu sălaşu de ape cei *făcut* cu mâna" (Dosoftei 1673: 50).

„De strică şi răstoarnă în ce să opriaşte – Şi'n voi li-a sloboḑâ-le arse şi 'nfocate – Aciaste lănci cumplite de moarte *gătate*" (Dosoftei 1673: 26).

„Adunaţi-vă şi vă legaţi împreună, limba cea *necertată*" (BB, *Sof*, 2, 1-2).

„Şi aflară *scris* în Leagea care au poruncit Domnul lui Moisi" (BB, *Nee*, 8, 16).

2.3. Modul gerunziu

Structurile verbale gerunziale apar sub forme care „nu prezintă mari deosebiri faţă de perioada precedentă, ele se formează de la tema prezentului cu sufixele *-ind(u)* sau *-înd(u)*" (Frâncu 2009: 321).

Exemplificări

„De-lu găteḑâ pre giudiaţe - *Nelegînd* pre nime 'n fiaţe" (Dosoftei 1673: 332).

„Şi *chemînd* Faraon pe Avram, zise: „Ce ai făcut aceasta mie, că nu mi-ai spus că muiare iaste ţie?"" (BB, *Fac*, 12, 18).

„Deci, *mergînd*, adună bătrînimea fiilor lui Israil" (BB, *Ieş*, 3, 16).

„Încă acesta *grăind*, alt vestitoriu veni către Iov, *zicînd*: „Feciorii tăi şi featele tale *mîncînd* şi *bînd* la feciorul tău, la fratele lor cel mai mare." (BB, *Iov*, 1, 18-19).

2.4. Modul supin

Este destul de rar în textele vechi, unde predomină mai degrabă o formă care conţine infinitivul lung al verbului, care „acoperea în mare parte şi funcţiile supinului" (Frâncu 2009: 129), şi nu participiul:

Exemplificări

„Mi-i Domnulu vărtute'n vriame *de cădiare*" (Dosoftei 1673: 49).

„M-ai scos la lărgime, locu *de alintare*" (Dosoftei 1673: 51).

Însă, „spre sfârşitul perioadei cercetate supinul este din ce în ce mai frecvent în construcţii în care mai înainte se folosea infinitivul" (Frâncu 2009: 322):

„Şi tu cunoaşte ţie ce ai *[de] făcut*!" (BB, *Iov*, 5, 27).

„Sfântă va fi voao, tot lucrul *de lucrat* să nu lucraţi într-însa" (BB, *Pre*, 23, 21).

„Şi am mărturisit în ziua vînzării lor, căci vindea *de mâncat*" (BB, *Nee*, 13, 15-16).

3. Secolul al XVIII-lea

3.1. Modul infinitiv

- **Infinitivul prezent scurt sintetic şi infinitivul prezent lung sintetic**

Exemplificări

„du-te de fă, iată ce şi el auzind cuvîntul să supune ascultării şi merge de *face*." (Ivireanul 1972: 79).

„nu vom avea dinpreună lucrători şi slujitori, carii să poată *ajuta* la acest lucru mare" (Ivireanul 1972: 365).

„sfîrşitul acelui răspuns a lui Dumnezeu nu o va afla să fie muncă şi pedeapsă, ce mare *facere* de bine şi mare dobîndă" (Ivireanul 1972: 224).

„Posteşte, roagă-te cu lacrămi şi fă *aducere* aminte de-a pururea păcatelor tale" (Ivireanul 1972: 354).

Forma de infinitiv lung, tot mai rară încă din secolul al XVII-lea, nu mai este înregistrată în textele secolului al XVIII-lea, unde întâlnim doar forme de infinitiv scurt, mai redus ca frecvenţă faţă de secolele anterioare, fiind concurat de modul conjunctiv. În plus, faţă de secolele anterioare, înregistrăm structuri compuse de infinitiv perfect.

- **Infinitivul prezent scurt analitic şi infinitivul prezent lung analitic**

Ca şi în secolul al XVII-lea, infinitivul lung analitic (format cu prepoziţie) apare mult mai rar decât în perioada secolului al XVI-lea, fiind înlocuit prin infinitiv scurt prepoziţional, sau chiar prin conjunctiv, acesta din urmă ajungând, ca spre finalul secolului al XVIII-lea, să înlocuiască forme ale infinitivului scurt prepoziţional. Furnizăm aici câteva exemple care atestă prezenţa celor două tipuri de infinitiv analitic în textele secolului al XVIII-lea.

Exemplificări

„Încetaţi de *a vă trudi* deasupra mării cei neînsufleţite" (Ivireanul 1972: 5).

„Aşijderea şi cînd au început *a ploa* ar fi putut Dumnezeu numai într-o zi să facă potopul" (Ivireanul 1972: 93).

„Frumoasă închipuire a pocăinţii înţelegem *a fi* acest lucru preaslăvit ce s-au întâmplat" (Ivireanul 1972: 213).

„Nu voesc moartea păcătosului, precum *a să întoarce* şi *a fi* viu" (Ivireanul 1972: 214).

„Întristat, jalnic şi amar să vede *a fi* răspunsul morţii la om" (Ivireanul 1972: 224).

„iar noi de-*a puteria* fi nu iaste nici zi, nici ceas să nu judecăm de rău" (Ivireanul 1972: 80).

- **Infinitivul perfect**

Atestare

Timpul perfect al modului infinitiv este consemnat încă din primele lucrări de gramatică, chiar dacă această structură verbală perifrastică este atestată în limba română „pentru prima dată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea" (Frâncu 2009). El apare sub denumiri neologice de origine latină precum infinitivus praeteritum (Micu 1780: 40; Şincai 1805: 56) sau infinitivus praeteritum perfectum (Alexe 1826: 100), dar şi sub denumiri comune create în limba română, cum ar fi: modă infinitivă - timp hotărâtoriu (Văcărescu 1787: 74), chipul nehotărârii - timpul cel ce au fost (Tempea 1797: 123), modul nehotărâtoriu sau infinitiv trecut (Diaconovici Loga 1822: 106).

Structură şi utilizare

Construită analitic din infinitivul verbului auxiliar *a fi* şi participiul verbului de conjugat, structura infinitivului perfect este una compusă, cu o răspândire restrânsă în limba secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, atestat cu precădere în secolul al XVIII-lea. Oferim spre exemplificare câteva fapte sugestive de limbă.

Exemplificări

„Iar precum zic cei 70 de tîlcuitori, vede-să *a fi trăit* înaintea lui Lameh 167, de ani" (Ivireanul 1972: 249).

3.2. Modul participiu

Apare în textele consultate cu aceeaşi formă cu care este atestat şi în secolele anterioare.

Exemplificări

„Iar corăbiiariul iaste *ştiut* de toţ" (Ivireanul 1972: 181).

„Şi pentru aceasta acea a lui David s-au arătat *priimită* şi a lui Saul s-au defăimat." (Ivireanul 1972: 217).

„au auzit cuvintele *nespuse*, carele nu iaste slobod omului a le grăi" (Ivireanul 1972: 84).

„împărăţiia iaste un dar *desăvîrşit*, carele să pogoară de sus, de la părintele luminelor, asupra celor aleşi şi îmbunătăţaţ" (Ivireanul 1972: 86).

3.3. Modul gerunziu

Apare în textele consultate cu aceeaşi formă sintetică invariabilă cu care este atestat şi în secolele anterioare, observându-se renunțarea la vocala finală specifică limbii române vechi *–u*.

Exemplificări

„Precum un tată din ceşti pămînteşti, *fiind* din sine bune şi drept, are firească dragoste a iubi pre toţ feciorii lui" (Ivireanul 1972: 174).

„îndoit să zice a fi în lucrare: spre chivernisirea neamului omenescu, *certînd* şi *miluind*" (Ivireanul 1972: 176).

3.4. Modul supin

Modul supin este atestat în secolul al XVIII-lea prin exemple multiple selectate din textele analizate. Spre deosebire de perioadele anterioare, supinul, în secolul al XVIII-lea, tinde să se construiască doar cu participiu, însă apar sporadic şi cazuri de supin construit cu infinitivul lung.

Exemplificări

„Iar de să va întîmpla, din depărtarea dumnezeiască, să se afle cineva întru această nevoe ticăloasă şi vrednică *de plîns*, cu multă scîrbă de inimă îmi întorc cuvîntul către dînsul" (Ivireanul 1972: 146).

„Vrednici *de plîns* sînt limbile, că n-au credinţă, jidovii, că n-au botez" (Ivireanul 1972: 188).

„Ce de va fi *de despărţit* să să trimiţă aici la scaun" (Ivireanul 1972: 379).

„şi au zis şi aceste cuvinte vrednice *de pomenire*: să nu dea Dumnezeu să judec eu vreodată pe preoţii lui Dumnezeu” (Ivireanul 1972: 171).

Concluzii

Paradigma modurilor verbale nepersonale din limba română veche nu se diferenţiază mult de paradigma recunoscută de lucrările moderne de gramatică a limbii române actuale. Chiar dacă primele lucrări de specialitate consemnează, pentru paradigma fiecărui mod nepersonal, un inventar bogat şi variabil, de la autor la autor, conţinând o diversitate de structuri sintetice şi analitice, caracteristice sau nu limbii vorbite, textele consultate ilustrează situaţia reală a atestării şi utilizării acestor structuri în perioada secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea. Totodată, considerăm firească variaţia denominativele pe care le primesc modurile verbale nepersonale în gramaticile timpurii, până la normarea limbii române literare moderne, în contextul influenţei modelului gramaticilor latineşti.

Bibliografie

Adler 1858 = Adler, G. J., *A Practical Grammar of the Latin Language*, Boston: Sanborn, Carter, Bazin, & Co., 1858.

Alexe 1826 = Alexe, Joannis, *Gramatica daco-romana sive valachica,* Viena, 1826.

BB = *** *Biblia 1688*, ediţia Mitropoliei Bucureştilor – sursa http://www.archive.org.

Corcheş 2012 = Corcheş, Cristina, *Sistemul verbal-temporal. Constante în gramaticile româneşti din perioada 1757-2010* (nepublicată), coordonator ştiinţific, prof. univ. dr. G. G. Neamţu, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca.

Coresi 1577 = Coresi, *Psaltirea slavo-română*, reprodusă cu un studiu bibliografic şi un glosar comparativ de Bogdan Petriceicu-Haşdeu, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, 1881.

Coresi 1581 = Coresi, *Carte cu învăţătură*, 1581, Publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă, Bucureşti, 1914.

Diaconovici Loga 1822 = Diaconovici Loga, Constantin, *Gramatica românească*, Buda, 1822.

Dosoftei 1673 = Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, 1673, Publicată de I. Bianu, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, 1887.

Frâncu 2009 = Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009.

Frâncu 2014 = Frâncu, Constantin, *Despre unele forme supracompuse* în *Ion Coteanu in memoriam*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti 2014, p. 145-156.

Gildersleeve 1903 = Gildersleeve, B. L., *Latin Grammar*, London, 1903.

Hill 1861 = Hill, George, *Gramatica limbii latine în comparaţie cu limba română*, Bucureşti, 1861.

Ioniţiu 2011 = Ioniţiu, Ionela, *Gerunziul şi participiul în limbile engleză şi română. Perspectivă contrastive*, Editura Universitară, Bucureşti, 2011.

Ivireanul 1972 = Ivireanul, Antim, *Opere*, Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Micu 1780 = Micu, Samuil, *Elementa Linguae Daco-Romanae, sive Valachicae*, Viena, 1780.

Tempea 1797 = Tempea, Radu, *Gramatică românească*, Sibiu, 1797.

Şincai 1805 = Şincai, Gheorghe, *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Buda, 1805.

Văcărescu 1787 = Văcărescu, Ienăchiţă, *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor şi orânduielelor gramaticii rumâneşti*, Tipografia Episcopiei Râmnicului, 1787.

Mulţumiri / Acknowledgments

*Această lucrare a fost publicata cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate", POSDRU/159/1.5/S/133652, finanţat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.